

ЖАДИДЛАР ҚАРАШЛАРИДА МИЛЛИЙ МАРОСИМЛАР ИСЛОҲИ МАСАЛАСИ

Маматкаримов Илёсбек Бахритдин ўғли,
Наманган давлат университети, Тарих йўналиши магистранти

Аннотация. Ушбу мақолада XIX аср охири – XX аср бошларида Туркистон ўлкасида жадидларнинг ислохотчилик фаолияти, миллий тўй ва маросимларни ислох қилиш борасида Туркистон жадидларининг кўрсатган фаолиятлари, таҳлил қилиниб, фикр-мулоҳазалар билдирилган.

Калит сўзлар: Туркистон, жадид, маърифат, ислохот, тўй, маросим, дин, тарбия, таълим, маблағ, қадрият, суннат, урф-одат, исроф, савоб.

Тадқиқот методологияси: тарихийлик, объективлик, ҳаққонийлик.

ВОПРОСЫ РЕФОРМЫ НАЦИОНАЛЬНЫХ ОБРЯДОВ ВО ВЗГЛЯДАХ ДЖАДИДОВ

Маматкаримов Илёсбек Бахритдин оғли,
Магистрант по истории, Наманганского государственного
университетета.

Аннотация. В статье освещается реформаторская деятельность джадидов Туркестана в конце XIX начале XX века. Была проанализирована реформа национальных обрядов и выражены мнения.

Ключевые слова: Туркестан, джадид, просвещение, реформа, свадьба, обряд, религия, воспитание, образование, средство, ценность, сунна, традиция, расточительство, награда.

Методология исследования: историчность, объективность, достоверность.

QUESTIONS OF THE REFORM OF NATIONAL RITES IN THE VIEWS OF THE JADIDS

Mamatkarimov Ilyosbek Bakhritdin ogli,
Master of Namangan State University

Abstract. The article describes the reformist activities of the Jadids in Turkestan at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. The reform of national ceremonies was analyzed and opinions expressed.

Keywords: Turkestan, jadid, enlightenment, reform, wedding, ceremony, religion, upbringing, education, means, value, sunnah, tradition, waste, reward.

Research methodology: historicity, objectivity, reliability.

Миллий тўйлар ва аза маросимларини ислох қилиш ғояси жадидлар таълимотидаги устивор вазифалардан ҳисобланган. Мазкур масала ўз даврида қанчалик долзарб бўлган бўлса, бугунги кунда ҳам шунчалик аҳамиятлидир.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев ҳам жадидларининг тўй ва маросимларни ислоҳига оид қарашларига қуйидагича баҳо берган эдилар:

“Жадид боболаримиз ҳам туй-маъракаларимиздаги исрофгарчилик, дабдабозлик, мақтанчоқлик миллатимизни маънавий таназзулга етаклайдиган иллат экани ҳақида қандай куюниб гапирганларини яхши биламиз” [1:204 б.].

Миллий қадриятлар ҳам қандайдир ўзгармас ҳодиса эмас. Миллат тараққиёти билан боғлиқ бўлган ижтимоий, иқтисодий, маънавий ҳаётнинг такомиллашиб бориши, яшаш ва меҳнат қилиш шароитлари ўзгариши билан миллий қадриятлар ҳам ривожланиб боришига имкон яратилади. Қачонки миллий қадриятлар умуминсоний демократик қадриятлар билан уйғунлаштирилса, шундагина жамият тараққиётининг ривожланишида унинг ўрни алоҳида аҳамиятга эга бўлади.

Ҳар бир халқнинг ўзига яраша урф-одатлари, маросимлари бўлади. Агар биз дунё халқларининг ҳаётига назар ташласак, бир-бирига ўхшамаган, турли-туман маросимларни кўрамиз. Маросимлар жамият, халқ ва шахс ҳаёти фаолиятидаги муҳим ўзгаришлар, ижтимоий аҳамиятга молик воқеа-ҳодисалар билан боғлиқ бўлиб, улар ибрат орқали тарбиялаш, руҳий-эстетик таъсир кўрсатиш вазифасини бажаради. Маросимларда миллий, диний урф-одатлар ва расмрусумлар ҳам ўз ифодасини топган. Ўзбек халқининг пайдо бўлиши тарихи қанчалик узокқа бориб тақалса, унинг миллий анъаналари, урфодатлари, маросимлари ҳам шунчалик теран тарихий илдизга эга. Дарҳақиқат, анъаналар, урф-одатлар маросим ва байрамлар халқнинг, миллатнинг маънавияти, қадриятларининг ажралмас қисмидир [2:100 б.].

Жадидлар халқ оммасини миллий урф-одатларни асраб-авайлашга, маънавий-маърифий савиясини юксалтиришга чорладилар, ҳашамдор тўйлар, серҳаражат ва сермашаққат азадорлик маросимлари, тўй ва азаларни риёкорлик, дабдабозлик билан ўтказишга жиддий равишда қарши чиқдилар.

Маиший турмуш ислоҳи масаласи жадидларнинг ислоҳотчилик қарашларида устивор аҳамиятга эга масалалардан ҳисобланар эди.

Чунки, миллий тус берилиб, фақат чиқимлар эвазига амалга ошириладиган тўй ва аза маросимлари миллатни тобора қашшоқлашуви, заифлашуви, илмсиз ҳолга келишига хизмат қилмоқда эди. Шу боис ҳам бу масала асосий масалалардан бири ҳисобланар эди.

Масалан, «Садойи Фарғона» газетасида чоп этилган «Хатна тўйи» номли мақолада муаллиф баъзи кишиларнинг ўз моддий имкониятларини ҳисобга олмай манманликка берилиб тўй ўтказиб, сўнгра қарзга ботиб, ночор аҳволга тушиб қолганликлари, томоша ва улоқ ўйинлари учун қанча маблағ сарфлаб, қанча кишиларни ишдан қўяётганликларига эътиборни қаратади: «...Агар шул хатна тўйларимиздан мақсад: охиротда фойдаси тегадургон савоблик бўладургон бўлса: бу тариқа хайр-эхсон қилмоқни охиротга фойдаси борму ва савоблик бўлурму?» [4:26-27 б.].

Жадидлар ижтимоий турмушда рўй берган исрофгарчиликларга эътибор қаратиб, тўй ва маросимларни дабдаба билан ўтказишга жиддий қарши чиққанлар. Миллий тўйлар ва ундаги ортиқча харажатларга доир танқидий фикр берганлар.

Тадқиқотчи К.Воҳидова Исҳоқхон Ибрат илмий меросини тадқиқ қилар экан, олимнинг миллий маросимлар ҳақидаги қарашларини ҳам кенг шарҳлайди. Масалан, аллома Ибратнинг 1913 йилда

ёзилган «Тўрақўрғондан хат» номли мақоласида муаллиф тўйлардаги исрофгарчилик, ёшлар тарбиясига бу ишларнинг таъсири, халқнинг худойи, тўй, улоқ, ўликларга қилган беҳуда сарфларини танқид қилади. Буларнинг тўртдан бири дини ислом ва тириклик, маданиятга асбоб бўлишини, мактаб, мадраса, етимхона ва касалхоналарга, катта мактабхоналар солишга, ижтимоий ҳайрияларга етарли бўлишини, бундан миллат ва халқ маданиятда ва тараққиётда бўлишини таъкидлайди. «Тўрақўрғондан хат» номли 1914 йилда чоп этилган мақоласида ҳам Ибрат аҳоли орасида оммавийлашиб кетган қарздорлик балоси ва унинг сабаби сифатида беҳуда исрофгарчиликни кўрсатади. Мақолада Ибрат халқимизнинг топган пулини беҳуда сарф қилаётганлиги, айниқса ёшларнинг илм олиш ўрнига кўпқари чопиш, ёнғоқ, ошиқ, гапхоналарда юришларини қоралайди. Миллат ёшларидан ўқишга имконияти бор бойлар ўғилларининг илмга уринмай эркалик билан ўсиб, ўйин-кулгу, пивоходаларга пул сарфлаб, борларини адо қилиб, ... охири мулк ва жойларини сотишга уринишларини танқид қилади.

Ибрат халқни иллатлардан сақловчи куч сифатида илмни кўрсатиб: «Бу аҳволи бадларни, бу мараз дардни доруси илмдур. ... Илмсиз киши асоссиз девор дегон, асоссиз девор ғоятда безътибор бўлур. Илм ўқунг, ўрганинг, ўкутинг, ахлоқи фунун, замонага даркорлик илмлар зарур». Бу билан Ибрат ёшларни дунёвий билимлардан хабардор бўлишга ундайди. Мақоласи сўнгида у халқимиз илм-фанга қизикмай, шу хилда давом этса инкирозга учраши ва қарам бўлиб қолишлигини изтироб билан ёзади [3:37 б.].

Фарғона жадиidlари шариат илмининг ҳам чуқур билимдонлари бўлганлар. Суннат номи берилиб, ҳилофи суннат ишлар қилинишини улар кескин танқид қилдилар. «Садойи Фарғона» газетасининг 1915 йил 2 апрель сонидagi «Хамёнга зарарсиз хатна тўйи» мақоласида Қўқонлик савдо аҳлларидан Ҳожи Маҳмудхон ва Мулла Юсуфжон атторлар биргаликда 5-6 одамни чақириб, фарзандларини суннат қилганликлари баён этилиб, кишиларни улардан ибрат олишга чақирилади.

Жадиidlар маърифат ўчоқлари ҳисобланмиш масжид, мадраса, мактаблар хароб аҳволда эканлиги, уларнинг таъмири ҳам улкан савоблар қаторида эканлигини таъкидлайдилар. С.Сайфуддин «Садойи Фарғона» газетасининг 1914 йил 2 май сонидagi «Хатна тўйи» мақоласида: «...Мана ҳозирдаги замонда масжид, мадрасалар каби ибодатхоналаримиз, мактаб каби илм ва маърифатхоналаримиз хароба ҳолда, бунларни таъмири биноси ва ислоҳи учун сарф қиладургон зотлар йўқ ҳисобинда... тўй ишларига ўн, йигирма, ўттиз мингларини сарф қилганлари савоб бўлса, мактаб, мадраса, кироатхона ва шифохона кабиларга сарф қилинса, онинг савоби шундоқ хатна тўйининг савобига баробар бўлмасму?», дея ўз эътирозини билдиради [5:447 б.]

Жадиidlарнинг ўз даврида кўтарган муаммолари бугунги кунимиз учун ҳам долзарбдир.

Ўзбекистон мусулмонлар идорасининг 2002 йил 28 декабрдаги «Тўй маросим ва маъракаларни меъёрида ўтказиш ҳақида Фатво»сида «Марҳумлар дафнидан кейин одат тусига айланган 7, 20, 40, йил, ҳайит кунларидаги фотиҳахонлик каби маросимларнинг шаръий эмаслиги, балки бидъат ишлардан эканлиги тушунтириб борилсин. Киши вафот

бўлгандан сўнг таъзия уч кун эканлиги тушунтирилсин”, деб кўрсатиб ўтилган.

Шунингдек, тўй, маърака ва маросимларни ислоҳи “Ал-Ислоҳ” журнали саҳифаларидан ҳам кенг ўрин олган эди [2:99 б.].

Мазкур масалалар “Ал-Ислоҳ” журналининг савол-жавоб рукнида бериб борилган. Ушбу масала юзасидан Тўқмоқлик Хайитхўжа Ҳизрхўжа тарафидан берилган саволга Тўқмоқлик Мулла Олимхон Шокирхўжа ўғли тарафидан қуйидагича жавоб берилади: “...Агар хатна тўйи бўлса, асли шаръий санади борлиги маълум эмас. ....айни замонда шуҳрат топган, халқ кўзида лозим даражасида кўринган маърака оши, йил ошига ўхшаш майитнинг учиди, қирқиди тайин қилиб, берилган ошлар бидъат ва беаслдир. Шариат китобларида бирор санади шаръийси йўқдир, балки макруҳ, бидъатдир. ....майитнинг уйида таомланиш макруҳ, чунки, зиёфат хурсандчиликда жорий қилинган, хафагарчиликда эмас” [2:10 б.].

Машҳур жадид Фитрат ҳам ўз асарларида тўйлар ислоҳига алоҳида эътибор қаратган эди: “Никоҳ эр-хотининг ҳаётда шериклик қилишларининг аҳду паймон битими эканлигини, уни шодонлик ва хурсандчилик билан ўтказиш лозимлигини айтган эдик. Бунинг учун тўй қилиш зарурлиги ўз-ўзидан маълум бўлади. Агарда тўй муносабати билан бир қатор диндош ва ватандош ёр-биродарлар бир жойда йиғилиб хурсандчилик қилиб, самимий суҳбат қилсалар, албатта, бир миллат аъзолари ўртасида бўлган муҳаббат ва меҳрибонлик зиёда бўлади. Баъзилар орасида олдиндан кек ва кудурат шу баҳонада йўқолади. Бунинг устига қанча мискин ва муҳтож одамлар шу маврид билан тўй неъматларидан баҳраманд бўладилар.... Тўй фойдали бўлса ҳам чегарадан ўтса, зарардан бошқа нарса бўлмайди”, деб тўйдаги исрофларни кескин танқид қилади [6:31 б.].

Жадидларнинг урф-одатларимиз, маросимларимизни ўтказиш, хайрли ишларни амалга ошириш ҳақидаги юқорида кўрсатиб ўтилган фикр-мулоҳаза ва сайи-ҳаракатлари ҳозирги кунимиз билан ҳамоҳанг ва долзарбдир.

Хулоса қилганда, жадидлар маърифатни омма орасида кенг ёйиш учун барча имкониятларни ишга солдилар. Мактаб-маориф, матбуот, бадий асарлар, театр санъати орқали ўз ғояларини тарғиб қилдилар.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. Асарлар II жилд.-Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2018.-Б.204.

2. Агзамходжаев С., Улуғбекова З. “Ал-ислоҳ” журнали – Туркистондаги ислоҳотчилик ҳаракатини ўрганиш бўйича тарихий манба (1915–1918 йиллар).-Тошкент: «Ўзбекистон халқаро ислом академияси» нашриёт матбаа бирлашмаси, 2021.-Б.100.

3. Воҳидова К. Исҳоқхон Жунайдуллохўжа ўғли Ибрат ва унинг тарихий-илмий мероси (XIX аср охири - XX аср бошлари).-Наманган: Наманган нашриёти, 2018.-Б.37.

4. Воҳидова К., Қозоқов Т. Асримиз бошидаги маросимлар □□Фан ва Турмуш.- 2000.- № 3.- Б. 26-27.

5. Исоқов Б. Тўйлар тарбия мактаби.-Наманган: Истеъдод зиё пресс, 2022.-Б.447.

6. Фитрат. Оила.-Тошкент: Маънавият, 2000.-Б.31.